

فرا تحلیل اثربخشی مداخلات روان‌شناختی بر خودپنداشت دانش‌آموزان

A Meta-Analysis of the Effectiveness of Psychological Interventions on Students' Self-Concept

Mohammadreza Moradipoor
MA in Clinical Psychology
University of Isfahan

محمد رضا مرادی پور*
کارشناس ارشد روان‌شناسی بالینی
دانشگاه اصفهان

چکیده

این پژوهش با هدف بررسی میزان اثربخشی مداخلات روان‌شناختی بر خودپنداشت دانش‌آموزان بر اساس پژوهش‌های انجام‌شده در ایران بین سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۷ صورت گرفت. روش این پژوهش، فراتحلیل و جامعه آماری آن، شامل تمام بررسی‌های انجام‌شده در کشور بین سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۷ بود که در پایگاه‌های اطلاعاتی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، مجلات تخصصی نور، پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی، بانک اطلاعات نشریات کشور، و مرکز اسناد و مدارک علمی ایران در دسترس بودند. به منظور جمع‌آوری اطلاعات لازم از فهرست استفاده شد. پس از جمع‌آوری اطلاعات و بررسی ملاک‌های ورود و خروج، ۲۰ اندازه اثر از ۱۸ پژوهش که دارای شرایط لازم بودند، به دست آمد. از نمودار قیفی، روش رگرسیون خطی ایگر و N ایمن از خطای روزنتال و آزمون Q برای بررسی مفروضات فراتحلیل استفاده شد. اندازه اثر ترکیبی حاصل از بررسی تحت مدل اثرات تصادفی برابر با ۱/۵۲۶ به دست آمد که نشان‌دهنده اثربخشی مثبت مداخلات بود؛ بنابراین از یافته‌های این پژوهش می‌توان نتیجه گرفت که مداخلات روان‌شناختی بر خودپنداشت دانش‌آموزان اثربخشی مطلوبی دارد.

واژه‌های کلیدی: خودپنداشت، دانش‌آموزان، فراتحلیل، مداخلات روان‌شناختی

Abstract

The aim of this study was to evaluate the effectiveness of psychological interventions on students' self-concept based on studies in Iran from 1390-1397. The method of this study was meta-analysis. The statistical population included all related studies in the country from 1390-1397 which were available in Institute for Humanities and Cultural Studies, Noormags, SID, Magiran, and Irandocs databases. For collecting data, a checklist was used. After checking the inclusion and exclusion criteria, 20 effect sizes were computed from 18 studies. The comprehensive meta-analysis software (CMA-2) was used to analyze the collected data. In this regard, a Funnel plot, Egger's linear regression method, Rosenthal's fail-safe N and Q test were used to investigate the meta-analysis assumptions. The calculated combined effect size based on the random model was 1.526, which indicates the positive effect of interventions. According to the findings, it can be concluded that psychological interventions have improving effects on students' self-concept.

Keywords: self-concept, students, meta-analysis, psychological interventions

received: 22 September 2019

accepted: 15 January 2020

Contact information: Mohammadreza.Moradipoor@gmail.com

دریافت: ۹۸/۰۶/۳۱

پذیرش: ۹۸/۱۰/۲۵

مقدمه

امروزه جوامعی با آموزش و پرورش کارآمدتر، از فرصت رشد و تعالی بیشتری برخوردار هستند، چراکه آینده آن‌ها به رشد و آموزش صحیح دانش‌آموزان وابسته است؛ در نتیجه هر جامعه برای تضمین موفقیت خود در آینده، باید برای آموزش و پرورش هر چه بهتر این سرمایه‌های ارزشمند و برطرف ساختن موانع پیشرفت آن‌ها بکوشد (نعمتی، ۱۳۹۰). پژوهشگران، همواره از دیرباز سعی در تشخیص عوامل تعیین‌کننده و مؤثر بر عملکرد دانش‌آموزان در جهت حصول موفقیت و پیشرفت آن‌ها داشته‌اند؛ از این‌رو بررسی‌های بسیاری در زمینه عوامل مؤثر بر یادگیری و پیشرفت دانش‌آموزان صورت گرفته است. یکی از عوامل مطرح که پژوهش‌های فراوانی را به خود معطوف داشته، خودپنداشت^۱ است (هانسن و هندرسون، ۲۰۱۹).

خودپنداشت از مفاهیم اساسی و مهم در روان‌شناسی است و امروزه پیشرفت فناوری و گذر زمان با تغییر در شخصیت و ویژگی‌های افراد اثرگذاری بر یادگیری، اعتماد به خود^۲ و ویژگی‌های روان‌شناختی آن‌ها اهمیت این سازه را دوچندان کرده است (گانا، ۲۰۱۲). در رابطه با مفهوم خودپنداشت، تعاریف و تعابیر مختلفی مطرح شده است. به عقیده برخی، خودپنداشت مجموعه باورهای فرد در ارتباط با خود است (لفلات، انگنا و کولپین، ۲۰۱۰). شاولسون، هابنر و استنتون (۱۹۷۶) خودپنداشت را به‌عنوان ادراک‌هایی که فرد به‌واسطه تعامل با محیط پیرامون و تفسیر این تعامل‌ها درباره خود شکل می‌دهد، تعریف می‌کنند. از نظر هویت (۲۰۰۴) نیز خودپنداشت جنبه شناختی و تفکری انسان است که به دید کلی شخص از خودش اشاره دارد و بازتاب هویت شخص است. خودپنداشت مجموعه ویژگی‌هایی است که هر شخص به‌عنوان موجودی منحصر به فرد از خود ادراک می‌کند؛ به عبارتی، تمامی ادراک‌هایی است که فرد در خود دارد و این ادراک‌ها مشتمل بر نگرش‌های فرد درباره خود و زبانی است که هنگام توصیف خود به کار می‌برد (عبدالعلی‌زاده، ۱۳۹۳).

شواهد پژوهشی نشان می‌دهد که شیوه نگرش افراد نسبت به خود در پدید آوردن شکست یا کامیابی^۳ تأثیر دارد (کریم‌زاده و

محسنی، ۱۳۸۴). هنگامی که شخص تصور خوبی در مورد خود دارد، احساس می‌کند که موجودی توانمند است، با اطمینان خاطر می‌اندیشد و تلاش می‌کند رفتارش همراه با حصول موفقیت باشد تا سبب ایجاد احساس ارزشمندی در وی شود. در مقابل فردی که خود را دانش‌آموزی ناموفق می‌پندارد، در زمینه تحصیلی به تناسب توانایی و استعدادها ذاتی خود، عملکرد پایین‌تری دارد. در واقع این شخص توانایی رسیدن به موفقیت را دارد اما به دلیل عواملی غیر از هوش و استعدادها ذاتی نمی‌تواند عملکردی در حد انتظار خود داشته باشد، چراکه خود را فردی ناتوان می‌پندارد. این امر سبب می‌شود چنین شخصی احساس بی‌کفایتی^۴ کند، در امر یادگیری خود را ناتوان بینداند و در انجام امور احساس درماندگی^۵ و ترس از خود نشان دهد (حسینی دولت‌آبادی، ۱۳۸۶ نقل از شیخ‌الاسلامی، جعفری و عبادیان، ۱۳۹۵). چنین پدیده‌ای نشانگر نقش پررنگ خودپنداشت در نحوه عملکرد افراد است و سبب شده است تا متخصصان قلمرو آموزش و پرورش، نگاه ویژه‌ای به این متغیر مهم روان‌شناختی داشته باشند (حسن‌زاده، حسینی و مرادی، ۱۳۸۴).

نگرش مثبت افراد نسبت به توانمندی‌ها و قابلیت‌های خود در فرایند یاددهی-یادگیری، نقش بسیار مهمی در کیفیت و فعالیت‌های آموزشی آن‌ها دارد (لطفی عظیمی و ابراهیمی قوام، ۱۳۹۴). پژوهش‌های انجام‌شده در این قلمرو نیز نشان می‌دهد که خودپنداشت دانش‌آموزان در عملکرد تحصیلی آن‌ها تأثیر دارد (غلامی، حیدری، رحیمی‌نژاد و خداپناهی، ۱۳۸۵؛ سیواسو و شردرز، ۲۰۱۹). پژوهش حسن‌زاده و دیگران (۱۳۸۴) که با هدف تعیین رابطه بین خودپنداشت و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان انجام شده است، نشان می‌دهد که خودپنداشت به‌طور مثبت پیش‌بینی‌کننده عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان است. فراتحلیل^۶ هانی و دورلاک (۱۹۸۸) نیز رابطه مثبت خودپنداشت افراد با عملکرد تحصیلی آن‌ها را تأیید می‌کند. طبق بررسی چائو، مک‌اینرنی و بای (۲۰۱۹)، خودپنداشت افراد پیش‌بینی‌کننده مهم زبان‌آموزی در محیط‌های دوزبانه آسیایی است. پژوهش پرکل، نابیل، اشنايدر و برونر (۲۰۱۳) نیز بر رابطه مثبت بین خودپنداشت

1. self-concept
2. self-confidence

3. prosperity
4. incompetence

5. helplessness
6. meta-analysis

درمانی در سطح کشور به دست آورد. با توجه به مطالب فوق، این پژوهش قصد دارد تا با استفاده از الگوی پژوهشی فراتحلیل، میزان اثرگذاری مداخلات روان‌شناختی بر خودپنداشت دانش‌آموزان را بر پایه پژوهش‌های انجام‌شده در ایران بین سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۷ مورد بررسی قرار دهد.

روش

روش این پژوهش فراتحلیل بود و برای ترکیب یافته‌های عددی پژوهش، از اندازه اثر^۴ استفاده شد. جامعه آماری این پژوهش تمام پژوهش‌های صورت‌گرفته در ایران در زمینه اثربخشی مداخلات روان‌شناختی بر خودپنداشت دانش‌آموزان بین سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۷ بود که در یکی از پایگاه‌های اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی، مجلات تخصصی نور، بانک اطلاعات نشریات کشور، مرکز اسناد و مدارک علمی ایران، و پرتال جامع علوم انسانی نمایه شده باشند.

ملاک‌های ورود به این پژوهش عبارت بودند از: (۱) پژوهش صورت‌گرفته در ایران بین سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۷؛ (۲) طرح تجربی یا شبه‌تجربی؛ (۳) استفاده از گروه گواه؛ (۴) داشتن حداقل ۱۰ آزمودنی در هر گروه؛ و (۵) ارائه داده‌های کافی برای محاسبه اندازه اثر. ملاک‌های خروج از پژوهش به شرح زیر بود: (۱) استفاده از ابزار پژوهش نامعتبر؛ (۲) عدم ارائه داده‌های کافی؛ (۳) پژوهش‌های مشابه که با عناوین مختلف به دو مؤسسه ارائه شده باشند؛ و (۴) عدم کفایت لازم و ضعف جدی روش‌شناختی.

به‌منظور جمع‌آوری اطلاعات لازم و انتخاب پژوهش‌های اولیه‌ای که ملاک‌های پژوهش را برآورده می‌کنند از فهرست محتوا^۵ استفاده شد. این فهرست شامل مؤلفه‌های مختلفی همچون اطلاعات مربوط به پژوهشگران، زمان و مکان اجرای پژوهش، ابزار به‌کار گرفته‌شده، حجم و جنس نمونه‌ها، متغیرها، آمارها یا مقادیر آزمون‌های آماری لازم برای محاسبه اندازه اثر بود. بر این اساس، ابتدا تعداد ۲۶ پژوهش که در زمینه اثربخشی مداخلات روان‌شناختی بر خودپنداشت دانش‌آموزان انجام و منتشر شده بود، جمع‌آوری شد. پس از بررسی، تعداد ۱۸ پژوهش که از اعتبار لازم برخوردار و مورد

تحصیلی و پیشرفت تحصیلی افراد تأکید می‌کند. همچنین نتایج یک فراتحلیل پژوهش‌های طولی در زمینه رابطه خودپنداشت و پیشرفت تحصیلی نشان‌دهنده نقش خودپنداشت در پیشرفت تحصیلی افراد است، به طوری که خودپنداشت پایین موجب کاهش عملکرد و خودپنداشت بالا موجب افزایش عملکرد تحصیلی افراد می‌شود (هوانگ، ۲۰۱۱). افزون بر تأثیر خودپنداشت بر پیشرفت تحصیلی، پژوهش‌ها از نقش خودپنداشت در سایر زمینه‌ها همچون کاهش اضطراب امتحان، کاهش پرخاشگری دانش‌آموزان، انتخاب رشته مناسب، پیش‌بینی ادامه تحصیل بلندمدت (تیلور، دیویس-کین و ملانچاک، ۲۰۰۷؛ مارش و اومارا، ۲۰۰۸؛ مارش و کراون، ۲۰۰۶؛ مارش و یونگ، ۱۹۹۷؛ ولتاین، دویویس و کوپر، ۲۰۰۴) و روی آورد یادگیری^۱ (برنت، پیلائی و دارت، ۲۰۰۳) نیز حمایت می‌کنند. همچنین، خودپنداشت به‌عنوان تعدیل‌گر اساسی رویدادهای متنوع روان‌شناختی و اجتماعی مانند رشد مهارت‌های شخصی و اجتماعی، مهارت‌های مقابله‌ای^۲، تعامل‌های اجتماعی، سازگاری هیجانی^۳ و روابط والد-فرزندی در نظر گرفته شده است (اومارا، مارش، کراون و دیباس، ۲۰۰۶).

آگاهی از چنین تأثیراتی سبب گسترش پژوهش‌ها در زمینه مداخلات بهبود خودپنداشت در قلمروهای مختلف علمی شده است، اگرچه انتخاب راهبرد مداخله‌ای مؤثر و بهینه در این زمینه، همچنان با ابهام همراه است. مرور پیشینه پژوهش‌های صورت‌گرفته به سبب ماهیت متنوع و گاه متناقض، قادر به ایجاد مسیری روشن و آزمون‌پذیر در جهت حصول نتیجه نیست (اومارا و دیگران، ۲۰۰۶). برای حل این مشکل و رفع ابهام‌های موجود، پژوهش‌های بیشتری انجام شده که خروجی آن‌ها تولید حجم اطلاعاتی بیشتر است که به دلیل به‌کارگیری جامعه، نمونه، موقعیت‌ها، ابزارهای سنجش، و طرح‌های آزمایشی و پژوهشی متفاوت، پراکنده و ناسامان بوده و متخصصان را در نتیجه‌گیری و مقایسه یافته‌ها دچار مشکل می‌کند (هومن، ۱۳۹۶)؛ بنابراین به نظر می‌رسد به‌کارگیری روشی مانند فراتحلیل به روشن ساختن مقدار واقعی تأثیر مداخلات بر خودپنداشت دانش‌آموزان کمک خواهد کرد. به عبارت دیگر، با انجام فراتحلیل می‌توان دیدگاه جامع‌تری نسبت به کارایی الگوهای

نمایش داده شده است. در ادامه، اندازه اثر هر پژوهش به‌طور جداگانه بر مبنای شاخص d کوهن محاسبه و تحلیل شد.

تأیید قرار گرفته بودند، انتخاب شدند و در نهایت ۲۰ اندازه اثر از این پژوهش استخراج شد. خلاصه اطلاعات جمع‌آوری شده در جدول ۱

جدول ۱

خلاصه بررسی‌های اولیه

ابزار	آماره	حجم نمونه		پژوهش
		کنترل	آزمایش	
خودپنداشت کودکان پی‌یرز- هریس	۳۲/۰۱	۱۰	۱۰	نبی دوست، برجلی و استکی (۱۳۹۴)
خودپنداشت بک	۵۱/۹۷	۱۵	۱۵	سلگی و ویسی (۱۳۹۷)
خودپنداشت کودکان پی‌یرز- هریس	۷/۰۹	۱۵	۱۵	کریمی جوزستانی، قمرانی و یارمحمدیان (۱۳۹۶)
خودپنداشت بک	۹۵/۴۷	۱۵	۱۵	عبدالعلیان و فرهنگ (۱۳۹۵)
خودپنداشت کودکان پی‌یرز- هریس	۶/۷۸	۱۱	۱۳	آلبویه، طباطبائی و طباطبائی (۱۳۹۴)
خودپنداشت بک	۳۳/۶۷	۱۴	۱۴	افروز، قاسمزاده، تازیکی و دلگشاد (۱۳۹۳)
خودپنداشت بک	۷/۳۳	۲۵	۳۲	نعامی، شمس‌علیزاده و عبدی (۱۳۹۵)
خودپنداشت راجرز	۲۱/۰۶	۱۶	۱۶	جنابآبادی، عیسی‌زادگان و نعمتی (۱۳۹۴)
خودپنداشت تنسی	۱۱/۹۶	۲۰	۲۰	ربیعی‌نژاد، کجیاف، مظاهری، طالبی و عابدی (۱۳۹۴)
خودپنداشت راجرز	۳/۰۳	۱۵	۱۵	غفاریان و خیاطان (۱۳۹۷)
خودپنداشت آهلو والیا	۴۵/۸۲	۳۱	۳۸	عسگری، میرمهدی و مظلومی (۱۳۹۰)
خودپنداشت راجرز	۵/۳۹	۱۵	۱۵	بیک محمدی، ترخان و اکبری (۱۳۹۱)
خودپنداشت راجرز	۲/۹۷	۱۵	۱۵	بیک محمدی، ترخان و اکبری (۱۳۹۱)
خودپنداشت بک	۷/۷۸	۱۲	۱۲	ساکت‌محبوب، خسروجاوید و کافی‌ماسوله (۱۳۹۳)
خودپنداشت کودکان پی‌یرز- هریس	۸/۵۵	۱۵	۱۵	اصغری ملامحمود، شریفی‌درآمدی، فرخی و مقدس (۱۳۹۷)
خودپنداشت کودکان پی‌یرز- هریس	۱۴/۵۸	۳۰	۳۰	الماسی (۱۳۹۱)
خودپنداشت ساراسوت	۹۴/۱۰	۸۰	۸۰	کارزانی‌نژاد (۱۳۹۲)
خودپنداشت فضلی	۷/۳۶	۲۰	۲۰	نظری (۱۳۹۴)
خودپنداشت راجرز	۶/۶۶	۲۰	۲۰	ینگی ملکی (۱۳۹۳)
خودپنداشت راجرز	۸/۲۳	۱۱	۱۱	ینگی ملکی (۱۳۹۳)

پژوهش‌های صورت‌گرفته رد شده و فرض ناهمگون بودن بین پژوهش‌ها تأیید می‌شود. به عبارت دیگر، معناداری شاخص Q نشان‌دهنده وجود ناهمگونی در اندازه‌های اثر پژوهش‌های اولیه است. شاخص دیگری که به این منظور استفاده می‌شود، مجذور I^2 است. این شاخص ناهمگونی را برحسب درصد و به صورت بازه‌ای از ۰ تا ۱۰۰ نشان می‌دهد. هرچه این مقدار به عدد ۱۰۰ نزدیک‌تر باشد، بیانگر وجود ناهمگونی بیشتر در اندازه اثرهای پژوهش‌های اولیه است. نتایج حاصل از I^2 نشان می‌دهد که ۷۹/۲۲ درصد از تغییرات کل پژوهش‌ها به ناهمگونی آن‌ها مربوط است؛ بنابراین

در این پژوهش برای سنجش سوگیری انتشار^۱ از نمودار کیفی^۲، روش رگرسیون خطی ایگر^۳ و N ایمن از خطای روزنتال^۴، و برای بررسی ناهمگونی^۵ از آزمون Q و I^2 استفاده شد.

یافته‌ها

به‌منظور بررسی مفروضه همگنی پژوهش‌ها از آزمون Q استفاده شد. شاخص Q محاسبه‌شده با درجه آزادی ۱۹ برابر ۹۱/۴۴۸ به‌دست آمد ($P < ۰/۰۰۱$)؛ بنابراین با توجه به یافته‌های حاصل از آزمون می‌توان گفت فرض صفر مبنی بر همگنی

1. publication bias
2. funnel plot

3. Egger's linear regression method
4. Rosenthal's fail-safe N

5. heterogeneity

اثر صفر است که باید به تحلیل افزوده شود تا مقدار P از حد معنادار تجاوز کند (قربانی زاده، ۱۳۹۶). اگر تعداد پژوهش‌های مورد نیاز برای کاهش نتیجه به سطح عدم معناداری کم باشد، نتایج به دست آمده فاقد اطمینان لازم است (وگاس، ۲۰۰۵). نتایج حاصل از آزمون N ایمن از خطای روزنتال در جدول ۲ نشان داده شده است.

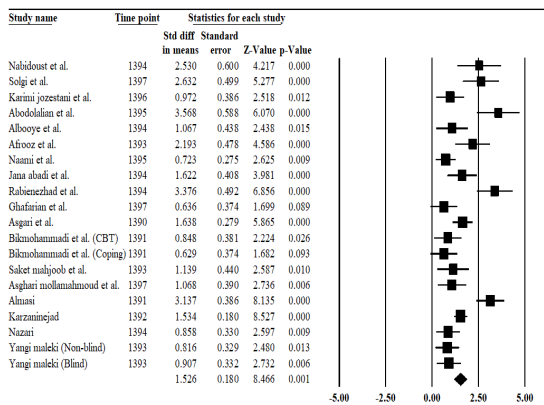
جدول ۲

نتایج آزمون N ایمن از خطای روزنتال

۱۷/۸۵۱	مقدار Z برای پژوهش‌های مشاهده شده
۰/۰۰۱	مقدار P برای پژوهش‌های مشاهده شده
۰/۰۵	آلفا
۲	Tails
۱/۹۵۹	Z برای آلفا
۲۰	تعداد پژوهش‌های مشاهده شده
۱۶۴۰	تعداد پژوهش‌های گمشده‌ای که مقدار P را به آلفا می‌رساند.

طبق جدول ۲، برای به دست آوردن عدم معناداری آماری اثر کلی، تعداد ۱۶۴۰ مورد دیگر لازم است تا به پژوهش‌ها افزوده شوند. تعداد ۱۶۴۰ فاصله از خطا، تعداد قابل توجه و بسیار مناسبی است که نشان از صحت و دقت بالای نتایج دارد.

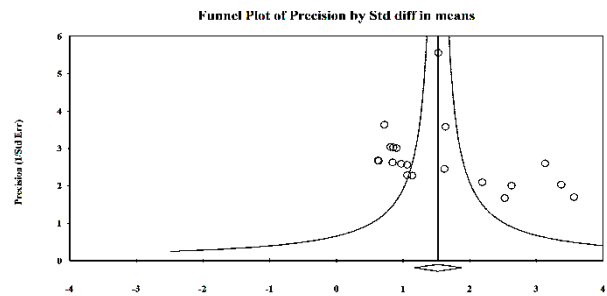
پس از بررسی مفروضه‌های فراتحلیل و با توجه به نتایج به دست آمده، از مدل اثر تصادفی به منظور ترکیب نتایج جهت گزارش اندازه اثر استفاده شد. نتایج حاصل از مدل اثرات تصادفی در نمودار بیشه‌ای^۱ نمایش داده شده است (شکل ۲).

شکل ۲. نمودار بیشه‌ای اندازه‌های اثر با فاصله اطمینان ۹۵ درصد و وزن نسبی هر پژوهش تحت مدل اثرات تصادفی

تلفیق آن‌ها با مدل اثرات ثابت موجه نیست و باید از مدل اثرات تصادفی به منظور ترکیب نتایج استفاده کرد.

افزون بر آن، در این پژوهش به منظور بررسی ارزیابی سوگیری انتشار از نمودار کیفی، روش رگرسیون خطی ایگر و N ایمن از خطا استفاده شد. نمودار کیفی پژوهش‌های گردآوری شده به منظور بررسی سوگیری انتشار در شکل ۱ ارائه شده است.

شکل ۱. نمودار کیفی بررسی سوگیری انتشار

نتایج حاصل از نمودار کیفی به طور تقریبی تداعی کننده تقارن نسبی پژوهش‌ها است، با این حال نمی‌توان قضاوت روشنی در این زمینه انجام داد و باید از آزمون‌های آماری مربوطه استفاده شود؛ بدین منظور در این پژوهش از آزمون رگرسیون خطی ایگر و N ایمن از خطا استفاده شد.

در آزمون ایگر، اثر استاندارد با دقت ارتباط دارد. پژوهش‌های کوچک به دلیل بزرگ بودن خطای استاندارد عموماً از دقت پایین برخوردارند. در نبود سوگیری، انتظار می‌رود که چنین پژوهش‌هایی، اثر استاندارد کوچک، و پژوهش‌های بزرگ، اثر استاندارد بزرگ داشته باشند. این حالت خط رگرسیونی را ایجاد می‌کند که برشی از خط رگرسیون اصلی است. تفاوت در برش خط رگرسیون با سطح مورد انتظار ممکن است به علت سوگیری انتشار باشد (قربانی زاده، ۱۳۹۶). با توجه به نتایج آزمون رگرسیون خطی ایگر، برش برابر ۲/۴۶، حد بالا و پایین فاصله اطمینان ۹۵ درصد به ترتیب برابر ۵/۸۳۱ و -۰/۹۱۱ و مقدار P یک دامنه ۰/۰۷۱ و دو دامنه ۰/۱۴۲ به دست آمد؛ بنابراین با توجه به یافته‌ها، فرض صفر مبنی بر متقارن بودن نمودار و عدم سوگیری انتشار تأیید می‌شود.

آزمون مورد استفاده دیگر، آزمون N ایمن از خطای روزنتال بود. هدف از این آزمون محاسبه تعداد پژوهش‌های مفقود با اندازه

فرا تحلیل اومارا و دیگران (۲۰۰۶) و هانی و دورلاک (۱۹۹۸) همسو است.

با توجه به نقش اساسی خودپنداشت در زمینه‌های مختلف عملکرد دانش‌آموزان، به‌کارگیری راه‌حل‌های مختلف در جهت بهبود و افزایش خودپنداشت امری بدیهی است، اما آنچه بهتر است در این رابطه مورد توجه قرار گیرد، میزان احتمال موفقیت اعمال مداخله مورد نظر در حصول نتیجه است. در این فراتحلیل سعی شد با یکپارچه‌کردن نتایج مداخلات روان‌شناختی، میزان اثربخشی آن‌ها بر خودپنداشت دانش‌آموزان مورد بررسی قرار گیرد؛ بنابراین از یافته‌های این پژوهش مبنی بر اثربخشی بالای این مداخلات می‌توان نتیجه گرفت که بهره‌گیری از مداخلات روان‌شناختی به‌عنوان راه‌حلی مؤثر در این زمینه، سودمند است.

این پژوهش با محدودیت‌هایی چون احتمال گزارش کمتر پژوهش‌های غیرمعنادار و همچنین عدم گزارش آماره‌های ضروری در پژوهش‌های اولیه به‌منظور تحلیل در زمینه شناسایی متغیر یا متغیرهای تعدیل‌گر روبه‌رو بود. با توجه به اثربخشی مداخلات روان‌شناختی بر افزایش خودپنداشت دانش‌آموزان پیشنهاد می‌شود مشاوران مدارس و سایر متخصصان قلمرو بهداشت روانی، اهتمام بیشتری در به‌کارگیری این راهبردها داشته باشند تا از این راه بتوان به توانمندسازی دانش‌آموزان در زمینه‌های مختلف یاری بخشید و از بروز بسیاری از مسائل و مشکلات شایع پیشگیری کرد.

منابع

- آلبویه، گ.، طباطبایی، س. و طباطبایی، خ. (۱۳۹۴). اثر مداخله روان‌شناسی مثبت‌نگر به شیوه گروهی بر عزت نفس، خودپنداره و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دختر تجدیدی پایه اول دبیرستان. *مطالعات روان‌شناسی تربیتی*، ۱۱۲ (۲۲)، ۲۲-۱.
- اصغری ملامحمود، ف.، شریفی درآمدی، پ.، فرخی، ن. و مقدس، ع. (۱۳۹۷). تدوین و بررسی اثربخشی برنامه آموزش جسمی، شناختی و هیجانی بلوغ بر خودپنداره دانش‌آموزان دختر نابینا. *مطالعات ناتوانی*، ۱۴ (۱)، ۷-۱.
- افروز، غ.، قاسم‌زاده، س.، تازیکی، ط. و دلگشاد، ع. (۱۳۹۳). اثربخشی آموزشی تنظیم خلق بر خودپنداره و کفایت اجتماعی دانش‌آموزان با ناتوانی یادگیری. *ناتوانی‌های یادگیری*، ۳ (۳)، ۲۴-۶.

با توجه به یافته‌ها، اندازه اثر ترکیبی محاسبه‌شده بر مبنای مدل اثرات تصادفی ۱/۵۲۶ به‌دست آمد که از لحاظ آماری معنادار است ($P < 0.001$ و $Z = 8.466$). بر مبنای ملاک کوهن (۱۹۸۸) مقدار این اندازه اثر بزرگ است و می‌توان گفت مداخلات روان‌شناختی بر خودپنداشت دانش‌آموزان تأثیر دارد.

بحث

نتایج پژوهش‌های سال‌های اخیر در رابطه با نقش خودپنداشت در قلمروهای مختلفی همچون آموزش و سلامت روانی دانش‌آموزان سبب شده است تا نقش این سازه بین متخصصان و سرپرستان نهادهای تربیتی-آموزشی و بهداشت، اهمیت فزون‌تری پیدا کند و پژوهشگران و دانش‌پژوهان نگاه ویژه‌ای به مفهوم خودپنداشت داشته باشند که نتیجه آن، انجام پژوهش‌های متعدد در این رابطه است. در این بین، تفاوت در نتایج حاصل از برخی پژوهش‌ها، زمینه‌ساز تدوین این پژوهش فراتحلیل شده است تا به‌وسیله آن بتوان با نگاهی جامع به درک یکپارچه‌تری از نتایج دست یافت.

هدف این پژوهش ترکیب پژوهش‌های انجام‌شده در قلمرو اثربخشی مداخلات روان‌شناختی بر خودپنداشت دانش‌آموزان بود. نتایج حاصل از آزمون‌های مختلف در زمینه Z سنجش اندازه اثر، سوگیری انتشار و آزمون همگنی نشان از دقت و صحت یافته‌های پژوهش داشت. در این رابطه، نتایج آزمون‌های مربوطه نشانگر عدم سوگیری انتشار بود؛ بررسی انجام‌شده در رابطه با میزان همگونی پژوهش‌ها نشان‌دهنده همگونی پایین در پژوهش‌های اولیه بود. این ناهمگونی ممکن است نشان از وجود متغیری تعدیل‌کننده باشد؛ بنابراین بررسی وجود این متغیرها به‌منظور بررسی منشأ ناهمگونی سودمند خواهد بود. با این حال، به سبب تنوع زیاد دامنه پژوهش‌ها و ناقص بودن اطلاعات گزارش‌شده در آن‌ها، امکان گروه‌بندی پژوهش‌ها بر مبنای متغیرهای تعدیل‌گر در این پژوهش وجود نداشت. اما در بعد تحلیلی یافته‌های حاصل نشان داد که مداخلات روان‌شناختی به‌طور معناداری بر خودپنداشت دانش‌آموزان مؤثر بوده است. اندازه اثر ترکیبی حاصل برحسب مقیاس d کوهن ۱/۵۲۶ محاسبه شد که طبق نظام تفسیری کوهن (۱۹۸۸) اندازه اثری بزرگ و امیدوارکننده است. این یافته با نتایج پژوهش‌های

الماسی، م. (۱۳۹۱). تأثیر آموزش مهارت‌های زندگی بر خودپنداره و خطرجویی دانش‌آموزان پسر پایه اول مقطع دبیرستان منطقه جی اصفهان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته روان‌شناسی عمومی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه شهید چمران اهواز.

بیک‌محمدی، م.، ترخان، م. و اکبری، ب. (۱۳۹۱). تأثیر آموزش گروهی شناختی رفتاری و مصون‌سازی در مقابل فشار روانی بر سازگاری اجتماعی و خودپنداره دانش‌آموزان دختر دبیرستانی. دانش و پژوهش در روان‌شناسی کاربردی، ۱۳ (۵۰)، ۴۱-۵۰.

جناب‌آبادی، ح.، عیسی‌زادگان، ع. و نعمتی، م. (۱۳۹۴). اثربخشی مصاحبه انگیزشی بر افزایش خودکارآمدی و بهبود خودپنداره دانش‌آموزان کم‌پیشرفت مدارس متوسطه. مطالعات روان‌شناسی تربیتی، ۱۲ (۲۲)، ۸۰-۷۰.

حسن‌زاده، ر.، حسینی، ح. و مرادی، ب. (۱۳۸۴). ارتباط بین خودپنداره کلی و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان. دانش و پژوهش در روان‌شناسی کاربردی، ۷ (۲۴)، ۱-۲۴.

ربیعی‌نژاد، م.، کجاف، م.، مظاهری، م.، طالبی، ه. و عابدی، ا. (۱۳۹۴). بررسی اثربخشی آموزش مبتنی بر مدل هوش چندگانه بر خودپنداره و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان پسر نارساخوان. ناتوانی‌های یادگیری، ۵ (۱)، ۶۹-۸۵.

ساکت‌محبوب، م.، خسروجاوید، م. و کافی‌ماسوله، س. (۱۳۹۳). تأثیر آموزش نظریه ذهن در مهارت‌های اجتماعی و خودپنداره کودکان نارساخوان. مطالعات ناتوانی، ۴ (۴)، ۸۵-۹۲.

سلگی، ز. و ویسی، ر. (۱۳۹۷). اثربخشی آموزش ذهن آگاهی بر حساسیت اضطرابی، خودپنداره و خودکارآمدی تحصیلی دانش‌آموزان دچار نارسانویسی. روان‌شناسی کاربردی، ۱۲ (۴)، ۵۹۴-۵۷۳.

شیخ‌الاسلامی، ع.، جعفری، ع. و عبادیان، ع. (۱۳۹۵). تأثیر آموزش مهارت‌های زندگی بر خودپنداره دانش‌آموزان دارای افت تحصیلی. پژوهش در نظام‌های آموزشی، ۱۰ (۳۲)، ۶۳-۵۲.

عبدالعلیان، م. و فرهنگی، ع. (۱۳۹۵). اثربخشی آموزش مهارت‌های اجتماعی بر خودپنداره و حساسیت اضطرابی دانش‌آموزان مبتلابه ناتوانی‌های یادگیری. ناتوانی‌های یادگیری، ۵ (۱۹)، ۵۸-۴۳.

عبدالعلی‌زاده، ف. (۱۳۹۳). بررسی مقایسه‌ای اثربخشی نقاشی درمانی و بازی‌درمانی بر خودپنداره و پرخاشگری دانش‌آموزان پسر دارای اختلال یادگیری شهر مشهد. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته روان‌شناسی بالینی، پردیس بین‌الملل دانشگاه فردوسی مشهد.

عسگری، م.، میرمهدی، س. و مظلومی، ا. (۱۳۹۰). تأثیر آموزش راهبردهای خودتنظیمی بر خودپنداره و پیشرفت تحصیلی ریاضی دانش‌آموزان دختر سال سوم راهنمایی اراک. روان‌شناسی تربیتی، ۷ (۲۱)، ۴۴-۲۳.

غفاریان، ح. و خیاطان، ف. (۱۳۹۷). تأثیر آموزش درمان مبتنی بر شفقت بر خودپنداره و ابراز وجود دانش‌آموزان دختر دوره اول دبیرستان. دانش و پژوهش در روان‌شناسی کاربردی، ۱۹ (۱)، ۳۶-۲۶.

غلامی، ی.، حیدری، م.، رحیمی‌نژاد، ع. و خدائپناهی، م. (۱۳۸۵). رابطه انگیزش پیشرفت و خودپنداشت با پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان پایه هشتم در درس علوم بر اساس تحلیل نتایج «تیمز-آر». فصلنامه روان‌شناسی تحولی: روان‌شناسان ایرانی، ۲ (۷)، ۲۱۸-۲۰۷.

قربانی‌زاده، و. (۱۳۹۶). روش تحقیق فراتحلیل با نرم‌افزار CMA-2. تهران: بازتاب.

کارزانی‌نژاد، م. (۱۳۹۲). بررسی اثربخشی آموزش ابراز وجود بر سازگاری اجتماعی، خودپنداره و انگیزه پیشرفت دانش‌آموزان دختر پایه اول و دوم دبیرستان یزد. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی.

کریم‌زاده، م. و محسنی، ن. (۱۳۸۴). بررسی و شناسایی خودپنداره تحصیلی و غیرتحصیلی، و پیش‌بینی‌کنندگی آن در پیشرفت تحصیلی: در دانش‌آموزان دختر سال دوم دبیرستان شهر تهران (گرایش‌های ریاضی-فیزیک و علوم انسانی). اندیشه‌های نوین تربیتی، ۱ (۲)، ۳۸-۳۳.

کریمی‌جوزستانی، ل.، قمرانی، ا. و یارمحمدیان، ا. (۱۳۹۶). اثربخشی آموزش مبتنی بر اثر پیگمالیون به معلمان بر خودپنداره و رضایت از مدرسه دانش‌آموزان دارای اختلال یادگیری املا. اندیشه‌های نوین تربیتی، ۱۳ (۴)، ۲۶۸-۲۵۱.

لطفی‌عظیمی، ا. و ابراهیمی‌قوام، ص. (۱۳۹۴). سبک‌های انگیزش و پیشرفت تحصیلی: نقش واسطه‌ای خودپنداشت تحصیلی. فصلنامه روان‌شناسی تحولی: روان‌شناسان ایرانی، ۱۱ (۴۳)، ۲۵۸-۲۴۷.

نبی‌دوست، ع.، برجلی، ا. و استکی، م. (۱۳۹۴). اثربخشی آموزش دو نیمکره مغز بر خودپنداره و مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان مبتلا به اختلال نارساخوانی. ناتوانی‌های یادگیری، ۴ (۳)، ۱۰۳-۹۰.

نظری، ف. (۱۳۹۴). اثربخشی آموزش مهارت‌های مبتنی بر افزایش مهارت‌های اجتماعی و خودپنداره دانش‌آموزان دختر. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته روان‌شناسی عمومی، دانشکده علوم انسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت.

نعمی، ع.، شمس‌علیزاده، ن. و عبدی، ع. (۱۳۹۵). اثربخشی برنامه آموزش مهارت‌جرات‌ورزی بر میزان کمروبی و خودپنداره کلی دختران نوجوان. زن و جامعه، ۷ (۱)، ۲۰۰-۱۸۱.

نعمتی، م. (۱۳۹۰). بررسی اثربخشی مصاحبه انگیزشی بر خودکارآمدی، خودپنداره و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان کم‌پیشرفت پسر مدارس متوسطه شهر ارومیه در سال تحصیلی ۹۰-۱۳۸۹. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته روان‌شناسی، دانشکده ادبیات دانشگاه ارومیه.

روان‌شناسی تحولی: روان‌شناسان ایرانی - سال شانزدهم / شماره ۶۴ / تابستان ۱۳۹۹

- Marsh, H. W., & O'Mara, A. (2008). Reciprocal effects between academic self-concept, self-esteem, achievement, and attainment over seven adolescent years: Unidimensional and multidimensional perspectives of self-concept. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34(4), 542-552.
- Marsh, H. W., & Yeung, A. S. (1997). Causal effects of academic self-concept on academic achievement: Structural equation models of longitudinal data. *Journal of Educational Psychology*, 89(1), 41-54.
- O'Mara, A. J., Marsh, H. W., Craven, R. G., & Debus, R. L. (2006). Do self-concept interventions make a difference? A synergistic blend of construct validation and meta-analysis. *Educational Psychologist*, 41(3), 181-206.
- Preckel, F., Niepel, C., Schneider, M., & Brunner, M. (2013). Self-concept in adolescence: A longitudinal study on reciprocal effects of self-perceptions in academic and social domains. *Journal of Adolescence*, 36(6), 1165-1175.
- Sewasew, D., & Schroeders, U. (2019). The developmental interplay of academic self-concept and achievement within and across domains among primary school students. *Contemporary Educational Psychology*, 58, 204-212.
- Shavelson, R. J., Hubner, J. J., & Stanton, G. C. (1976). Self-concept: Validation of construct interpretations. *Review of Educational Research*, 46(3), 407-441.
- Taylor, L. D., Davis-Kean, P., & Malanchuk, O. (2007). Self-esteem, academic self-concept, and aggression at school. *Aggressive Behavior: Official Journal of the International Society for Research on Aggression*, 33(2), 130-136.
- Valentine, J. C., DuBois, D. L., & Cooper, H. (2004). The relation between self-beliefs and academic achievement: A meta-analytic review. *Educational Psychologist*, 39(2), 111-133.
- Vegas, K. C. (2005). *The effectiveness of functional behavior assessment-based behavioral interventions for reducing problem behaviors: A meta-analysis*: The University of Utah.
- هومن، ح. (۱۳۹۶). راهنمای عملی فراتحلیل در پژوهش علمی. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
- یئگی‌ملکی، س. (۱۳۹۳). بررسی اثربخشی آموزش مثبت‌اندیشی بر خودپنداره و سازگاری دانش‌آموزان بینا و نابینا شهر تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته روان‌شناسی تربیتی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی دانشگاه علامه طباطبائی.
- Burnett, P. C., Pillay, H., & Dart, B. C. (2003). The influences of conceptions of learning and learner self-concept on high school students' approaches to learning. *School Psychology International*, 24(1), 54-66.
- Chao, C. N. G., McInerney, D. M., & Bai, B. (2019). Self-efficacy and Self-concept as Predictors of Language Learning Achievements in an Asian Bilingual Context. *The Asia-Pacific Education Researcher*, 28(2), 139-147.
- Cohen, J. (1988). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences* (2nd ed.). Hillsdale, N.J: Lawrence Erlbaum Associates.
- Gana, K. (2012). *Psychology of self-concept*. Hauppauge, N.Y: Nova Science Publishers.
- Haney, P., & Durlak, J. A. (1998). Changing self-esteem in children and adolescents: A meta-analytical review. *Journal of Clinical Child Psychology*, 27(4), 423-433.
- Hansen, K., & Henderson, M. (2019). Does academic self-concept drive academic achievement? *Oxford Review of Education*, 45(5), 657-672.
- Huang, C. (2011). Self-concept and academic achievement: A meta-analysis of longitudinal relations. *Journal of School Psychology*, 49(5), 505-528.
- Huitt, W. (2004). Self-concept and self-esteem. *Educational Psychology Interactive*, 1-5.
- Leflot, G., Onghena, P., & Colpin, H. (2010). Teacher-child interactions: relations with children's self-concept in second grade. *Infant and Child Development*, 19(4), 385-405.
- Marsh, H. W., & Craven, R. G. (2006). Reciprocal effects of self-concept and performance from a multidimensional perspective: Beyond seductive pleasure and unidimensional perspectives. *Perspectives on Psychological Science*, 1(2), 133-163.